

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ
ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ**

**Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
(Қазақстан)**

**«AMANAT» партиясының әйелдер қанаты
(Қазақстан)**

**Низами атындағы Өзбекстан ұлттық
педагогикалық университеті (Өзбекстан)**

Ош мемлекеттік университеті (Қырғызстан)

Данғара мемлекеттік университеті (Тәжікстан)

**Сейтназар Сейди атындағы Түрікмен мемлекеттік
педагогикалық институты (Түрікменстан)**

**ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ- ПРАКТИКАЛЫҚ
КОНФЕРЕНЦИЯНЫҢ МАТЕРИАЛДАРЫ:
«ОРТАЛЫҚ АЗИЯДАҒЫ ПСИХОЛОГИЯ:
ДАМУ ЖОЛДАРЫ МЕН БОЛАШАҒЫ»**

**PROCEEDINGS OF THE INTERNATIONAL
SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE
«PSYCHOLOGY IN CENTRAL ASIA:
DEVELOPMENT PATHS AND PROSPECTS»**

**МАТЕРИАЛЫ МЕЖДУНАРОДНОЙ
НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКОЙ КОНФЕРЕНЦИИ:
«ПСИХОЛОГИЯ В ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ:
ПУТИ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ»**

Астана қаласы
28 мамыр 2025 ж.

УДК 159.9
ББК 88.3
О-72
ISBN 978-601-08-5194-8

Рецензенты:

Перленбетов Мухан Атенович - доктор психологических наук, профессор. Президент "Казахского психологического общества", Академик Казахской национальной академии естественных наук
Менлибекова Гульбахыт Жолдасбековна - доктор педагогических наук, профессор Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева

Организационный комитет

Председатель: Сыдыков Ерлан Батташевич - Председатель Правления – ректор Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева, доктор исторических наук, академик НАН РК, профессор

Сопредседатель: Каримова Шолпан Танатовна - Секретарь партии «AMANAT»

Заместители председателя, Сопредседатели Женского крыла партии «AMANAT»:

Мусралимова Айна Ермаковна - Депутат Мажилиса Парламента Республики Казахстан

Шаукенова Зарема Каукеновна - Академик НАН РК, доктор социологических наук, профессор

Куантаев Нуржан Куантайұлы - Декан факультета журналистики и социальных наук ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, кандидат филологических наук, доцент

Оргкомитет:

Мамбеталина Алия Сактагановна - Заведующая кафедрой психологии Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева, кандидат психологических наук, ассоциированный профессор

Умарова Навбахор Шокировна - Заведующая кафедрой практической психологии Национального педагогического университета Узбекистана имени Низами, доктор психологических наук, доцент (г. Ташкент, Узбекистан)

Гафурова Дилором Джаборовна - Заведующая кафедрой педагогики и психологии Дангаринского государственного университета, доцент, кандидат педагогических наук (г. Дангара Таджикистан)

Жолдошева Акчач Олмасовна - Профессор кафедры психологии Ошского государственного университета, доктор психологических наук (г. Ош, Кыргызстан)

Мурадова Сахрагуль Бабаниязовна - Заведующая кафедрой психологии Туркменского государственного педагогического института имени Сейитназара Сейди, Туркменабат Туркменистан

Члены оргкомитета, редакционная коллегия: Рыскулова М.М., Абенова С.У., Менлибекова Г.Ж., Джексембаева Г.С., Тусупбекова Б.С., Гитихмаева Л.М., Токатлыгыль Ю.С., Айтышева А.М., Ганиева Г.Х., Нагымжанова К.М., Уталиева Ж.Т., Абдыкаликова М.Н., Мандыкаева А.Р., Шнайдер Д.Ж., Умирзакова А.М., Айкинбаева Г.К., Байжуманова Б.Ш., Бекеева Г.С., Карибаева Г.М., Аубакирова Ж.К., Нурадинов А.С., Құнанбаева М.Н.

ISBN 978-601-08-5194-8

Все статьи публикуются в авторской редакции
Барлық мақалалар авторлық нұсқада жарияланған
All articles are published in the author's version

Жинаққа «ОРТА АЗИЯДАҒЫ ПСИХОЛОГИЯ: ДАМУ ЖОЛДАРЫ МЕН БОЛАШАҒЫ» атты Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары енгізілген. 28.05.2025 ж., «KazServicePrintLTD» ЖШС Астана қ. - 780 бет
The collection includes materials from the International Scientific and Practical Conference: "PSYCHOLOGY IN CENTRAL ASIA: PATHS AND PROSPECTS FOR DEVELOPMENT." May 28, 2025, «KazServicePrintLTD» LLP, Astana - 780 pages.

В сборник включены материалы Международной научно-практической конференции: «ПСИХОЛОГИЯ В ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ: ПУТИ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ». 28.05.2025, ТОО «KazServicePrintLTD» г. Астана - 780 стр.

Настоящий сборник составлен по материалам международной научно-практической конференции «Психология в Центральной Азии: пути и перспективы развития», состоявшейся 28 мая 2025 года в ЕНУ имени Л.Н. Гумилева (г. Астана).

Цель конференции - обмен научными знаниями и практическим опытом в области психологии, обсуждение актуальных вопросов психологической науки и образования в странах Центральной Азии, а также развитие академических и профессиональных связей между специалистами.

Сборник адресован научным и педагогическим работникам, ведущим теоретические и прикладные исследования в области психологии, практикующим специалистам, работающим с различными категориями населения, а также представителям смежных сфер. Особое место в целевой аудитории сборника занимают молодые учёные, студенты, магистранты и докторанты, для которых представленные материалы могут служить ценным ресурсом в научной, учебной и практической деятельности.

Материалы публикуются в авторской редакции, редколлегия не несёт ответственность за содержание авторских материалов.

IV

**ТҰЛҒА ПСИХОЛОГИЯСЫ МЕН
ӘЛЕУМЕТТІК ТОПТАРДЫҢ ӨЗЕКТІ
ҚОЛДАНБАЛЫ ЗЕРТТЕУЛЕРІ**

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРИКЛАДНЫЕ
ИССЛЕДОВАНИЯ ПСИХОЛОГИИ
ЛИЧНОСТИ И СОЦИАЛЬНЫХ ГРУПП**

**RELEVANT APPLIED RESEARCH IN THE
PSYCHOLOGY OF PERSONALITY AND
SOCIAL GROUPS**

Проведённый анализ показал отсутствие статистически значимых корреляций между пятью шкалами эмоционального интеллекта и девятью шкалами нарциссизма. Таким образом, гипотеза о наличии отрицательной корреляции между уровнем эмоционального интеллекта и выраженностью нарциссических черт у будущих педагогов не нашла своего подтверждения. Вместе с тем, наше исследование имело ограничение - небольшой размер выборки, что могло привести к потере ряда данных. Думается, дальнейшие исследования целесообразно провести на более объемной выборке.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Андреева И.Н. Эмоциональный интеллект: исследование феномена // Вопросы психологии. - 2006. - №3. - С. 78-86.
2. Ильин Е.П. Эмоции и чувства. - СПб.: Питер, 2011. - 782 с.
3. Люсин Д.В. Современные представления об эмоциональном интеллекте // Социальный интеллект: Теория, измерение, исследования / Под ред. Д.В. Люсина, Д.В. Ушакова. - М.: Институт психологии РАН, 2004. - С. 29-36.
4. Альгожина А.Р. Исследование эмоционального интеллекта у педагогов высшей школы // психолого-педагогический взгляд на профессионально-ориентированное образование: сб. статей Междунар. научно-практической конференции. - Уфа: ООО Аэтерна, 2020. - С.21-23.
5. Соколова Е.Т., Чечельницкая Е.П. Психология нарциссизма: уч. пособие. - Москва: Психология, 2001. - 89 с.
6. Фрейд З. О нарциссизме // Очерки по психологии сексуальности. - Минск: Поппури, 2003. - С. 894-922.
7. Соколов С.Е. Нарушение рефлексивной функции и образование защитной фантазии у пациентов с нарциссическим расстройством личности // Вестник психоанализа. - 2000. - №1. - С. 127-143.
8. Дмитриева А.Б. Особенности Я-концепции нарциссических личностей: автореферат дис. ... кандидата психологических наук: 19.00.01/ Рос. гос. гуманитар. ун-т (РГГУ). - Москва, 2010. - 26 с.

УДК 159.923

ӘСКЕРИ ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРДІҢ МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚ МОДЕЛЬДЕРІ: КӘСІБИ РӨЛ МЕН ТҰЛҒАЛЫҚ ТИПОЛОГИЯ

ТИЛЬМАГАМБЕТОВА РИТА ЕРКИНГАЛИЕВНА
«8D03103-Психология» ОБ PhD докторанты
Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
Астана, Қазақстан
tilmagambetovar@gmail.com
УТАЛИЕВА ЖАННА ТЛЕГЕНОВНА
Психология ғылымының кандидаты, доцент
Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Астана, Қазақстан
zhanna.utalieva@mail.ru

Аннотация. Бұл мақалада әскери қызметкерлердің мінез-құлық модельдері мен тұлғалық типологиясының кәсіби рөлмен өзара байланысы теориялық және қолданбалы деңгейде қарастырылды. Шетелдік және отандық деректерге сүйене отырып, әскери ортадағы бейімделу ерекшеліктері, стреске төзімділік және тұлғалық динамика мәселелері талданды.

Кілт сөздер: әскери психология, әскери қызметші, тұлғалық типология, мінез-құлық моделі, кәсіби рөл, бейімделу.

Қазіргі заманның әскери қауіпсіздік талаптарының артуы жағдайында әскери қызметкерлердің тұлғалық-психологиялық ерекшеліктерін зерттеу — әскери психология ғылымының басым бағыттарының бірі. Әскери қызметкерлер тек әскери дағдылармен ғана емес, сонымен бірге төтенше жағдайларда шешім қабылдау, икемділік, ұжыммен өзара әрекет ету сияқты күрделі психологиялық механизмдермен жұмыс істейді. Осы тұрғыдан алғанда, тұлғалық типология мен мінез-құлық модельдерінің әскери ортаға бейімделуін зерттеу өзекті болып отыр.

Шетелдік зерттеулерде (Keller, 2018; Hough, 2001) кәсіби бейімделу мен тұлғалық ерекшеліктердің өзара байланысы әскери тиімділік көрсеткіші ретінде қарастырылады. Отандық психологтар да (Қ.Р. Нұрғалиева, Ә.Т. Қоңырбаев) әскери маман тұлғасын сипаттауда рөлдік және динамикалық тәсілдердің маңызын атап өтеді.

Мінез-құлық моделі — тұлғаның сыртқы жағдайларға жауап ретінде тұрақты көрініс беретін мінездік үлгісі. Әскери ортада бұл үлгілер қатаң иерархия, субординация және бұйрық жүйесімен ерекшеленеді. Америкалық әскери психолог Уолтер Мишелдің тұжырымдауынша, мінез-құлық жеке тұлғаның ерекшеліктері мен нақты жағдай арасындағы өзара әрекет нәтижесінде қалыптасады [1].

Әскери салада келесідей мінез-құлық модельдері кең таралған:

- Авторитарлық модель - бұйрыққа бағынуға бағытталған, қатаң тәртіпті ұстанатын тұлғалар.
- Интерактивті модель - командалық өзара әрекетке бейім, коммуникацияға ашық.
- Интроверттік-рефлексивті модель - ұқыпты, тәуекелге барудан тартынатын, ойлануға бейім тұлғалар.

Әскери қызметкерлердің тұлғасын сипаттауда кең қолданылатын теориялардың бірі — Big Five (McCrae & Costa, 1987), яғни: ашықтық, жауапкершілік, экстраверсия, ұнамдылық, эмоционалдық тұрақтылық. Бұл модель әскери ортадағы стресс пен бейімделу ерекшеліктерін бағалауға тиімді құрал болып саналады.

Сондай-ақ, MBTI типологиясы (Myers-Briggs Type Indicator) бойынша әскери қызметкерлер арасында ISTJ (интровертті, сенсорлы, ойшыл, ұйымдасқан) және ESTJ (экстравертті, сенсорлы, ойшыл, ұйымдасқан) типтері жиі кездесетіні анықталған [2].

Белгілі психологтар Б.Ф. Ломов пен Р.Б. Кеттелдің типологиялық моделдері де тұлғалық қасиеттердің кәсіби мінез-құлықпен байланысын нақтылап береді. Мысалы, Кеттелдің факторлық құрылымында әскери

салада маңызды болып табылатын факторлар – эмоциялық тұрақтылық (C), үстемдік (E), ар-ождан (G) және батылдық (H) [3].

Әскери қызметкердің психологиялық бейімделуі – оның тұлғалық қасиеттерінің, ішкі мотивациясының және кәсіби рөлінің үйлесімділігімен анықталады. Француз психологы Жан Котро «әскери бейімделу — тұлғаның қалыпты жағдайдағы ерекшеліктерін өзгермелі ортада тиімді қолдануы» деп тұжырымдайды [4].

Шетелдік зерттеулер (Bartone, 2006) әскери қызметкерлердің стресске төзімділігі мен психологиялық орнықтылығын қалыптастыруда *hardiness* (қаттылық) концепциясын ұсынады. Бұл концепция жеке жауапкершілік, бақылау мен өзгерістерді қабылдау секілді үш негізгі компонентке негізделген. Бейімделу барысында осы факторлар тұлғалық динамиканың бағытын анықтайды.

Психологиялық диагностикада тұлғалық тип пен мінез-құлық моделін тану келесі салаларда тиімділік береді:

- Іріктеу кезінде: кәсіби жарамдылықты бағалау;
- Психопрофилактика: күйзелістің алдын алу;
- Командалық үйлесімділік: рөлдік тепе-теңдікті сақтау;
- Көшбасшылықты дамыту: лидерлік әлеуетті ашу.

Мысалы, АҚШ Қарулы күштерінде *Army Personnel Selection and Classification* жүйесі арқылы әрбір сарбаздың тұлғалық бейіні кәсіби дайындық деңгейімен қатар бағаланады [5].

Қазақстанда бұл бағыт енді дамып келеді. Қорғаныс министрлігі жанындағы психологиялық орталықтарда тұлғалық типтерді зерттеу арқылы әскери дайындықты жекелендіру тәжірибесі енгізілуде.

Әскери қызметкерлердің мінез-құлық модельдері мен тұлғалық типтерін кәсіби рөл тұрғысынан кешенді зерттеу олардың бейімделу механизмдерін, кәсіби тиімділігін және ұжым ішіндегі орнықтылығын анықтауға мүмкіндік береді.

Әскери қызметкерлердің мінез-құлық модельдерін кәсіби рөл мен тұлғалық типология аясында зерделеу олардың кәсіби тиімділігін арттыруда, стресске төзімділік деңгейін бағалауда және ұжымдық өзара әрекеттесу сапасын жақсартуда маңызды. Зерттеу жұмыстары көрсеткендей, тұлғалық ерекшеліктер мен рөлдік функциялардың үйлесімділігі әскери міндеттерді сапалы орындауға ықпал етеді. Сондықтан болашақта әскери кадрларды іріктеу мен оқыту үдерістерінде психологиялық типологияны ескеру — кәсіби бейімделуді, моральдық тұрақтылықты және команда ішіндегі үйлесімділікті қамтамасыз етудің тиімді жолы болмақ.

Қорытындылай келе, әскери қызметкерлердің мінез-құлық модельдері мен тұлғалық типологиясы кәсіби рөлдермен тығыз байланысты екенін теориялық тұрғыдан қарастыру — бұл саладағы психологиялық қолдауды жүйелеудің маңызды қадамы болып табылады. Әскери ортадағы тәртіп, иерархия және жоғары жауапкершілік жағдайында тұлғаның ерекшеліктерін ескеру кәсіби бейімделу мен қызмет сапасына оң әсерін тигізеді. Осы бағытта жүргізілген теориялық талдаулар болашақта әскери психология

саласында мақсатты диагностика мен кәсіби іріктеудің психологиялық негіздерін жетілдіруге мүмкіндік береді.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Mischel, W. (1999). Personality and Assessment. Psychology Press.
2. Myers, I. B., & Briggs, K. C. (1998). MBTI Manual: A Guide to the Development and Use of the Myers-Briggs Type Indicator. CPP, Inc.
3. Cattell, R. B. (1965). The Scientific Analysis of Personality. Penguin Books.
4. Cottureau, J. (2004). La psychologie militaire. PUF.
5. Hough, L. M. (2001). Personnel selection: Looking toward the future—Remembering the past. Annual Review of Psychology, 52, 1-25.
6. Bartone, P. T. (2006). Resilience under military operational stress: Can leaders influence hardiness? Military Psychology, 18(Suppl), S131–S148.

УДК 159.947.5

ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРНЫ БІЛІМ АЛУШЫЛАРЫНЫҢ АКАДЕМИЯЛЫҚ ЖЕТІСТІКТЕРІНЕ ӘСЕР ЕТЕТІН МОТИВАЦИЯЛЫҚ ФАКТОРЛАР

ТУРАРОВА Г.У.

МАМБЕТАЛИНА А.С.

Л. Гумилев атындағы Евразиялық Ұлттық университеті

ТУРАРОВ С.К.

С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық зерттеу университеті

Аңдатпа. Мақалада жоғары оқу орнының білім алушыларының академиялық жетістіктерінің психологиялық шарты болып табылатын оқу мотивациясының ерекшеліктері қарастырылған. Академиялық жетістігі жоғары білім алушылардың оқу мотивациясын зерттеу мақсатында академиялық жетістікке әсер ететін ішкі және сыртқы мотивациялық факторлар анықталды.

Түйінді сөздер: білім алушылар, академиялық жетістік, оқу мотивациясы.

Жоғары оқу орны студенттерінің табысты академиялық жетістіктерін анықтайтын факторларды зерттеу қазіргі психологияның негізгі міндеттерінің бірі болып табылады. Қазіргі қоғамның ақпараттануы, білім беру ортасының трансформациясы және білім алушылардың психологиялық сипаттамаларының өзгеруі жағдайларында оқу жетістіктерінің психологиялық предикторларын түсіну аса өзекті. Бұл мақалада жоғары оқу орны студенттерінің оқудағы тиімділіктерін қамтамасыз ететін психологиялық шарттарға шолу жасалып, академиялық жетістіктің негізгі факторлары қазіргі білім беру шындығы контекстінде қарастырылды. Қарастырылып отырған мәселенің өзектілігі жоғары білім беру сапасын арттырудың психологиялық жағдайы ретінде, білім алушыларда кәсіби құзреттіліктерді қалыптастыру және олардың тұлғалық дамуын жүзеге асырудың қажеттілігімен шартталады. Академиялық жетістіктің